

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.21>

НАДАННЯ АДВОКАТОМ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ПРОФЕСІЙНИМ СПОРТСМЕНАМ ЩОДО ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ ТА УКЛАДЕННЯ КОНТРАКТІВ

Заборовський В.В.,

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
ORCID ID: 0000-0002-5845-7535*

Заборовський В.В. Надання адвокатом правничої допомоги професійним спортсменам щодо ведення переговорів та укладення контрактів.

Дана стаття присвячена розкриттю деяких особливостей надання правничої допомоги спортсменам-професіоналам щодо представництва їх інтересів на етапі ведення переговорів та укладення контрактів. Аналізуються й інші можливі види діяльності адвоката у сфері спорту.

В рамках даної статті акцентується увага на тому, що незважаючи на значний спектр видів можливої адвокатської діяльності, коли клієнтом адвоката є професійний спортсмен, в багатьох випадках така діяльність обмежується допомогою (супроводом) в укладенні контрактів професійного спортсмена насамперед з його майбутнім клубом (роботодавцем). Акцентується увага на важливості такого контракту, враховуючи те, що незалежно від того, чи це перший контракт в професійній кар'єрі спортсмена чи поточний, багато в чому саме він визначає подальше спортивне майбутнє професійного спортсмена.

В даній статті досліджується також особлива правова природа спортивного контракту та звертається увага на різні точки зору щодо її визначення (одні науковців притримуються позиції, що контракт з професійним спортсменом є трудовим договором, інші – цивільно-правовим, а деякі вказують, що йому притаманна подвійна правова природа). Робиться висновок, що контракт із спортсменом є різновидом трудового договору, а між сторонами виникають трудові правовідносини, не забуваючи й про необхідність врахування його особливостей, виходячи із специфіки професійної діяльності спортсменів. Також аргументується позиція (виходячи з різноманітності видів спорту та способів участі спортсменів у змаганнях) про можливий цивільно-правовий характер відносин щодо участі спортсменів-професіоналів у змаганнях (наприклад, щодо участі професійних тенісистів, які є самозайнятими особами та представляють на змаганнях самих себе).

Ключові слова: адвокат; види адвокатської діяльності; професійна правнича допомога; адвокат у сфері спорту; спортсмен-професіонал; спортивний контракт; права і обов'язки професійного спортсмена; спортивне право.

Zaborovsky V.V. Provision of legal assistance by a lawyer to professional athletes in negotiating and concluding of contracts.

This article is devoted to the disclosure of some features of providing legal assistance to professional athletes in relation to the representation of their interests at the stage of negotiations and conclusion of contracts. Other possible activities of a lawyer in the field of sports are also analyzed.

Within the framework of this article, attention is focused on the fact that, despite the significant range of types of possible lawyer activity, when the client of the lawyer is a professional athlete, in many cases such activity is limited to help (support) in concluding contracts of the professional athlete primarily with his future club (employer). Attention is focused on the importance of such a contract, taking into account the fact that regardless of whether it is the first contract in the athlete's professional career or the current one, in many ways it determines the further sports future of the professional athlete.

This article also examines the special legal nature of a sports contract and draws attention to different points of view regarding its definition (some scholars hold the position that a contract with a professional athlete is an employment contract, others a civil contract and some point out that it has dual legal nature). It is concluded that the contract with the athlete is a type of employment contract, and between the parties, there is an employment relationship, not forgetting the need to take into account its features, based on the specifics of the professional activity of athletes. The position is also argued (based on the variety of sports and the ways athletes participate in competitions) about the possible civil-law nature of relations regarding the participation of professional athletes in competitions (for example, regarding the participation of

professional tennis players who are self-employed and represent themselves at competitions).

Key words: lawyer; types of advocacy; professional legal assistance; lawyer in the field of sports; professional athlete; sports contract; rights and obligations of a professional athlete; sports law.

Актуальність теми. Інститут адвокатури відіграє важливе значення щодо становлення громадянського суспільства в Україні, про що ми неодноразово звертали увагу у своїх наукових працях [1; 2; 3]. В свою чергу, враховуючи тісну взаємодію суспільства та спорту, не викликає сумніву, що спорт і фізична культура в цілому, мають значний вплив не тільки на становлення людини як особистості та формування її вольових якостей, але й на формування суспільства загалом, сприйняття його, зокрема і на міжнародній арені. Актуальність даної теми насамперед полягає в тому, що основним суб'єктом правовідносин у сфері спорту є спортсмен, і саме з моменту укладення відповідного контракту фактично починається його професійна кар'єра. Враховуючи специфіку професійної діяльності спортсмена-професіонала, який є фахівцем саме у сфері своєї діяльності, в переважній більшості випадків ним до процесу ведення переговорів та укладення контрактів залучаються спортивні агенти та/або адвокати у сфері спорту, виходячи із усвідомлення значення таких контрактів для його майбутньої кар'єри як професійного спортсмена.

Аналіз наукових публікацій. Специфіка надання правничої допомоги спортсмену професіоналу, зокрема, щодо ведення переговорів та укладення спортивних контрактів була предметом наукового дослідження багатьох вчених. Серед науковців, які досліджували окремі аспекти даної проблематики доцільно виокремити праці С. Багдашкіної, Ю.А. Бріскіна, В. Бул, Л. Величко, Р. Гарбаріно, Р. Гарвела, Дж. Магі, В. Мацелюх, І. Медіч, М.В. Писаревої, А.О. Полянського, М.І. Попичева, А. Салівана, М. Смієнк, М.О. Ткалич, Р. Фрейлі, О.А. Шаповалової та інших.

Метою даної статті є розкриття особливостей здійснення адвокатської діяльності щодо представництва інтересів спортсменів-професіоналів на етапі ведення переговорів та укладення спортивних контрактів. Основними **завданнями** автор ставить перед собою: проаналізувати можливі види діяльності адвоката у сфері спорту; дослідити правову природу та зміст спортивного контракту; розкрити деякі практичні проблеми щодо представництва інтересів професійних спортсменів на етапі ведення переговорів та укладення спортивних контрактів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж дослідити сутність і зміст контракту між професійним спортсменом та його роботодавцем,

необхідно акцентувати увагу на тому, що адвокати у сфері спорту допомагають своїм клієнтам у вирішенні широкого кола юридичних питань, які включають не тільки допомогу, яка безпосередньо пов'язана із їх професійною діяльністю (зокрема, у веденні переговорів та укладенні зазначених контрактів), але й у вирішенні інших загальних юридичних питань (наприклад, щодо захисту авторських прав, реєстрації торгових марок, операціями з нерухомістю або податковим плануванням тощо).

Діяльність адвокатів у сфері спорту (спортивних адвокатів) може полягати, зокрема: в наданні юридичних консультацій, які відповідають інтересам його клієнта, ведення переговорів та укладення спонсорських угод та інших юридичні документи, що пов'язані зі спортивною індустрією; консультування клієнтів щодо антидопінгового законодавства; в участі в судових справах, включаючи позови, що пов'язані з професійними травмами та трудовими спорами; перевірки потенційних інвестиційних проєктів у сфері спорту; консультуванні клієнтів з імміграційних питань, пов'язаних із підписанням іноземних професійних спортсменів; допомозі в переговорах щодо укладення угод про телевізійні права та інших медіа-угод; консультування спортсменів щодо операцій з його майновими активами та стратегії їх захисту тощо [4]. Слід врахувати, що в багатьох випадках професійна діяльність адвоката в сфері спорту не обмежується наданням правової допомоги саме спортсменам, а така допомога може надаватися: спортивним клубам; компаніям, що здійснюють діяльність в галузі спорту; асоціаціям (федераціям) спорту; спортивним агентам; спонсорам тощо.

Незважаючи на значний спектр можливої діяльності адвоката у сфері спорту, в багатьох випадках його діяльність обмежується допомогою (супроводом) в укладенні контрактів професійного спортсмена насамперед з його майбутнім клубом. Навіть у ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [5], зазначається, що спортсмен набуває статусу спортсмена-професіонала з моменту укладення контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури і спорту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів. Важливість такого контракту полягає в тому, що незалежно від того, чи це перший контракт в професійній кар'єрі спортсмена чи поточний, багато в чому саме він визначає подальше спортивне майбутнє професійного спортсмена. Наявність такого контракту, який регламентує відносини між підприємцями і спортсменами-професіоналами деякі науковці розглядають як критерій визначення професіоналізму в спорті [6]. В цьому аспекті можна прослідкувати певну спільність між контрактом професійного спортсмена і договору на

надання правової допомоги. Так, контракт є тією підставою, з якою законодавець пов'язує набуття статусу спортсмена-професіонала, тоді як договір про надання правової допомоги є єдиною підставою здійснення адвокатської діяльності [7; 8], з моменту укладення якого адвокат набуває статусу, зокрема, адвоката-представника [9; 10], а особа, які надається така допомога набуває статусу клієнта адвоката.

Надаючи допомогу щодо укладення контракту професійного спортсмена із своїм роботодавцем (клубом) адвокат виступає в ролі посередника (представника спортсмена). Заслуговує на увагу Регламент ФІФА про роботу з посередниками 2015 [11], який надає визначення «посередник» (фізична або юридична особа, яка за винагороду або безкоштовно представляє інтереси гравців та/або клубів у переговорах з метою укладення трудового договору або представляє інтереси клубів у переговорах щодо укладання угоди про трансфер (передачі) гравців); передбачає загальні принципи їх діяльності; порядок реєстрації посередників; мінімальних вимог до договору про посередництво тощо.

Необхідність залучення адвоката до процесу ведення переговорів та укладення контракту з професійним спортсменом В. Бул аргументує тим, що бізнес-досвід та ресурси (зокрема, інформаційні), які є у розпорядженні клубу перевершують можливості спортсменів, а тому залучення професійного представника до процесу укладення трудового договору з клубом певною мірою сприяє виправленню такого дисбалансу у знаннях і владі [12]. Подібної позиції притримується і М. Смієнк, який зазначає, що більшість спортсменів мають невеликий досвід переговорів та не володіють досвідом в бізнесі, на відміну від професійних представників, які мають не тільки спеціальні знання щодо ведення переговорів, але можуть здобути й певну приховану інформацію, зокрема, щодо умов працевлаштування інших гравців, які не є його клієнтами задля відстоювання інтересів безпосередньо вже свого клієнта [13].

Контракт із професійним спортсменом І. Медіч розглядає як «наріжний камінь», на якому побудовано «спортивне право», та який має першочергове значення в більшості сфер, де існує зв'язок між спортом і законом, незалежно від того, чи спортсмен бере участь в змаганнях на елітному чи на більш скромному рівні [14], а тому досконале знання адвокатом у сфері спорту договірного права буде його одним із найцінніших активів [15].

Слід відмітити, що історія укладення контрактів у сфері спорту має тривалу історію. Так, досліджуючи історичні аспекти укладення професійних футбольних контрактів Дж. Магі зазначає, що вперше вони були застосовані в Англії у 1885 році і структуровані навколо си-

стеми трансферу та утримання гравця, згідно з якою в кінці контракту клуби вирішували, утримувати або передавати гравця (клуби твердо контролювали кар'єри гравців і можливості заробітку). В подальшому (в 1960-х роках) були змінені такі умови праці, оскільки максимальну заробітну плату було скасовано, а система утримання та переведення було переглянута як необґрунтоване обмеження у торгівлі. Контрактна свобода та кращі умови заробітку були ще більше посилені в 1978 році, коли була створена незалежна система для роботи з професійними гравцями, у яких закінчився контракт, та які прагнули перейти до нового клубу, відмовившись від контракту з поточним клубом. Дж. Магі також звертає увагу на *справу Босмана (1995 рік)*, яка ще більше підбадьорила ринок, оскільки тепер гравці вперше отримали повну свободу укладення контрактів, і хоча спочатку вільне пересування для гравців, у яких закінчився контракт мало місце лише для гравців з ЄС між клубами з різних країн ЄС, але подальші зміни, які відбулися в 2000 році передбачали вже свободу контракту (після закінчення терміну його дії) і для гравців, які переїжджають між клубами в одній країні [16].

На жаль, вищевказаний Закон України, на відміну від статутів багатьох федерацій спорту, не надає визначення контракту з професійним спортсменом. Тож, заслуговує на увагу позиція В. Мацелюх, який на підставі узагальнення понять «спортивний контракт», які наводяться різними федераціями доходить висновку, що під ним слід розуміти письмову угоду між спортивним клубом і спортсменом, якою регулюється залучення спортсмена до процесу підготовки та участі в спортивних змаганнях за клуб (у даній угоді прописують наступні ключові моменти, а саме: процес тренування спортсмена та підготовка до змагань; безпосередня участь у відповідних змаганнях (їх результативність); порядок оплати праці; взаємні обов'язки сторін; питання щодо відповідальності за порушення умов угоди та особливості вирішення спорів) [17]. Такі ключові моменти по своїй природі є істотними умовами контракту з професійним спортсменом [18]. Досить детально істотні (обов'язкові) умови контракту (зокрема, щодо визначення: місця роботи; строку дії; трудової функції (підготовка та участь в змаганнях); взаємних прав та обов'язків сторін; умов оплати праці; «спортивного режиму» (режиму праці та відпочинку); охорони праці; соціально-побутового забезпечення; умов щодо зміни та припинення дії контракту) були проаналізовані М.В. Писаревою у своїй дисертаційній роботі «Правове регулювання трудової діяльності спортсменів» [19].

При сприятливому професійному спортсмену щодо укладення контракту, адвокат повинен врахо-

вувати і особливу його правову природу. В юридичній літературі існують різні точки зору щодо визначення його природи. Так, одні науковців притримуються позиції, що контракт з професійним спортсменом є трудовим договором, інші – цивільно-правовим, а деякі вказують, що даному договору притаманна подвійна правова природа. Прихильником цивільно-правової природи контракту з спортсменом є М.О. Ткалич, який наводячи визначення «спортивний контракт» через призму конструкції договору в цивільному праві зазначає, що при його укладенні фактично діють положення цивільного законодавства, а застосування норм трудового права в цьому випадку має тільки субсидіарний характер [20, с. 47].

Зовсім іншої точки зору притримуються науковці, які виходять з подвійної правової природи такого контракт. Так, Н.В. Нерода, виходячи з невизначеності до кінця правової природи контракту з спортсменом-професіоналом, доходить висновку, що його положення регулюються нормами як трудового, так і цивільного права [21, с. 47].

Все ж більшість науковців розділяють позицію, за якою контракт із спортсменом є різновидом трудового договору, а між сторонами виникають трудові правовідносини. Л. Величко розглядає професійний спорт як найману працю, яка належить до предмету трудового права, і відносини між спортсменом і його роботодавцем повинні бути об'єктом регулювання норм трудового права [22, с. 267]. Поділяють таку точку зору й інші науковці, які доходять висновку, що спортивний контракт повинен ґрунтуватися на нормах трудового права, проте з врахуванням особливостей, виходячи із специфіки діяльності спортсменів-професіоналів [23, с. 284]. Подібної позиції притримується й український законодавець, який у згадуваній ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» закріплює норму, за якою діяльність спортсменів у професійному спорті, яка є основним джерелом їх доходів, провадить, зокрема, відповідно до Кодексу законів про працю України.

Не піддаючи сумніву правильність позиції, за якою контракт з професійним спортсменом потрібно розглядати саме з точки зору трудового законодавства, слід врахувати й специфіку, а саме різноманітність видів спорту та способи участі спортсменів у змаганнях. В цьому аспекті заслуговує на увагу позиція науковців, які вказують на різницю між командними та індивідуальними видами спорту щодо відносин між тим, хто забезпечує роботою, і тим, хто її виконує (в індивідуальних видах спорту досить часто спортсмен не працює на клуб, а здійснює діяльність, що за всіма ознаками є незалежною професійною діяльністю, укладаючи при цьому

договір із промоутером, який фактично забезпечує його доступ до певних змагань, отримуючи за це фіксовану винагороду або ж відсоток від доходу отриманого спортсменом, що вказує на цивільно-правовий характер відносин між сторонами) [18]. Таким прикладом може бути, зокрема, участь професійних тенісистів, які зазвичай працюють як самозайняті особи і беруть участь у змаганнях представляючи не юридичну особу (спортивний клуб), а самих себе [24].

Надаючи своєму клієнту, яким є професійний спортсмен, правову допомогу щодо укладення контракту (трудоного договору), адвокат повинен виходити з того, що з одного боку, зміст такого договору становлять взаємні права і обов'язки сторін, а з іншого – нормативні положення ряду спортивних організацій вказують на необхідність дотримання деяких обов'язкових вимог щодо змісту такого контракту. Так, до прикладу Регламент Федерації футболу України зі статусу і трансферу футболістів закріплює не тільки Типову форма контракту футболіста-професіонала, але і встановлює мінімальні вимоги до стандартного контракту футболіста-професіонала, визначені угодою між УЄФА, ЄПФЛ, АЕК і Європейського дивізіону ФІФПРО [25]. Такі мінімальні вимоги до стандартного контракту футболіста-професіонала закріплюють насамперед обов'язки як гравця, так і його клубу. Більш детально обов'язки професійного спортсмена, так і його роботодавця конкретизуються у відповідному контракті між ними.

На момент укладення контракту між професійним спортсменом та його роботодавцем, зміст такого контракту має бути проаналізовано через призму дотримання роботодавцем ряду гарантій та компенсацій. Досліджував сутність таких гарантій та компенсацій А.О. Полянський, який до них відносить: гарантії і компенсації з матеріально-технічного забезпечення; гарантії, пов'язані з режимом праці та відпочинком; гарантії та компенсації у галузі соціального забезпечення; гарантії в галузі організації та проведення спортивних заходів; інші гарантії та компенсації тощо [26, с. 80].

Надаючи допомогу своєму клієнту щодо підписання контракту у професійному спорті, адвокат повинен враховувати й те, що його зусилля мають бути спрямовані на формальне закріплення змісту такого контакту, який би відповідав інтересам його клієнта (не обов'язково він повинен бути успішним для професійного спортсмена в подальшому), максимально, на скільки це можливо, усунути потенційні конфлікти інтересів, які можуть виникнути як між клієнтом та його роботодавцем, так і між ним та його клієнтом, не забуваючи при цьому, як слушно зазначає В. Чемпіон, що він зв'язаний етичними вимогами своєї професії, і він не може виправдовувати свої

дії, стверджуючи, що займався іншим видом професійної діяльності [27].

Особливість професійної діяльності адвоката у сфері спору полягає в тому, вона в багатьох випадках виходить за межі надання юридичних послуг (консультування). Як зазначають науковці, спортивні юристи (адвокати), окрім надання типових юридичних послуг, можуть виконувати й ті самі ролі, що й спортивні агенти, допомагаючи не тільки узгоджувати та укладати контакти для свої клієнтів, але й здійснювати діяльність у сфері спортивного маркетингу чи менеджменту, займатися інвестиціями своїх клієнтів, що в багатьох випадках спонукає спортивного юриста до «подвійних чи кількох професій» [28].

Спортивний адвокат повинен володіти не тільки навиками своєї професійної діяльності, маючи при цьому належну кваліфікацію в багатьох галузях права (враховуючи специфіку діяльності професійних спортсменів), але в ряді випадків оволодіти й навиками спортивних агентів, бухгалтерів, фінансистів, страхових агентів тощо. Це є необхідним задля надання правничої допомоги на належному рівні, враховуючи, як зазначають науковці, інтереси клієнта та особливості його кар'єри насамперед в процесі переговорів та укладення спортивних контрактів [29]. Такий стан речей вимагає від адвоката в сфері спорту наявності певних спеціальних знань. Тож позитивною є практика тих навчальних закладів, які надають можливість вивчення таких навчальних дисциплін, до прикладу, як «Спортивне право». Слід відмітити, що таку можливість надають не тільки закордонні вищі навчальні заклади (до прикладу, Гарвард надає можливість пройти курс «Спорт і право: представництво інтересів професійного спортсмена», який передбачає насамперед вивчення найважливіших юридичних доктрин, що стосуються цієї галузі, включаючи право інтелектуальної власності, трудове право та договірне право [30]), але й вітчизняні [31; 32].

Висновки. Незважаючи на значний спектр можливої діяльності адвоката у сфері спорту, в багатьох випадках його діяльність обмежується допомогою (супроводом) в укладенні контрактів професійного спортсмена насамперед з його майбутнім клубом (роботодавцем). Важливість такого контракту полягає в тому, що незалежно від того, чи це перший контракт в професійній кар'єрі спортсмена чи поточний, багато в чому саме він визначає подальше спортивне майбутнє професійного спортсмена.

В аспекті сприяння своєму клієнту, яким є професійний спортсмен, щодо ведення переговорів та укладення контракту, який би відповідав інтересам останнього, адвокат повинен враховувати і особливу правову природу такого контракту.

В юридичній літературі існують різні точки зору щодо визначення його природи. Так, одні науковців притримуються позиції, що контракт з професійним спортсменом є трудовим договором, інші – цивільно-правовим, а деякі вказують, що даному договору притаманна подвійна правова природа.

Ми поділяємо позицію більшості науковців, за якою контракт із спортсменом є різновидом трудового договору, а між сторонами виникають трудові правовідносини, в той же час не забуваючи про необхідність врахування його особливостей, виходячи із специфіки професійної діяльності спортсменів. Крім цього, врахувати не тільки специфіку, але й різноманітність видів спорту та способи участі спортсменів у змаганнях (насамперед участь спортсменів в індивідуальних видах спорт), можна дійти висновку й про цивільно-правовий характер відносин щодо участі таких спортсменів у змаганнях (наприклад, щодо участі професійних тенісистів, які є самозайнятими особами та представляють на змаганнях самих себе).

Набуття адвокатом у сфері спору необхідних знань та навиків є можливим, зокрема, й за допомогою проходження спеціальних курсів або ж вивчення відповідних дисциплін. Позитивною є практика тих навчальних закладів, які надають можливість вивчення таких навчальних дисциплін як «Спортивне право» або ж «Вирішення спортивних спорів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В. Місце і роль адвокатури як інституту громадянського суспільства. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11-12 травня 2018 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. С. 43–47.
2. Заборовський В.В. Адвокатура як правозахисна інституція громадянського суспільства. *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 14-15 вересня 2018 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. С. 149–152.
3. Заборовський В.В. Адвокатура як невід'ємний інститут громадянського суспільства на сучасному етапі становлення правової держави в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 2. С. 49–58.
4. What Does a Sports Lawyer Do? 2022. URL: <https://climbtheladder.com/sports-lawyer/>.
5. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 14. Ст. 80.

6. Бріскін Ю.А. Професійний спорт як соціальне явище. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/24460/1>.
7. Заборовський В.В. Правова природа договору про надання правової допомоги як документа, що підтверджує повноваження адвоката в контексті змін до процесуальних кодексів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 152–156.
8. Заборовський В.В. Договір про надання правової допомоги як підстава участі адвоката в цивільному процесі. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 22-23 червня 2013 р.)*. Д: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. С. 41–43.
9. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35. Ч. 2., Т. 3. С. 161–168.
10. Заборовський В.В. Щодо доцільності існування монополії адвоката на представництво особи в суді. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Київ, 11 грудня 2019 року)*. Київ: Алерта, 2019. С. 104–109.
11. Regulations on Working with Intermediaries. 2015. . URL: <https://digitalhub.fifa.com/m/352df54820ee1a59/original/cr6d-quxm2adupv8q3ply-pdf.pdf>.
12. Bull W. Agents in the sporting field: a law and economics perspectiv. *The International Sports Law Journal*. 2022. Vol. 22. P. 17–32. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-021-00195-x>.
13. Smienk M. Regulation in the market of sports agents: or no regulation at all? *The International Sports Law Journal*. 2009. Vol. 3(4). P. 70–93
14. Medic I. Applicable Law for Contracts in the Sporting Context. *SEEU Review*. 2016. Vol. 12(1). DOI: 10.1515/seeur-2017-0014.
15. Sullivan A. The role of contract in sports law. *Australian and New Zealand Sports Law Journal*. 2010. Vol. 5(1). URL: <https://classic.austlii.edu.au/au/journals/ANZSportLawJl/2010/2.pdf>.
16. Magee J. When is a Contract More than a Contract? Professional Football Contracts and the Pendulum of Power. *Entertainment and Sports Law Journal*. 2016. Vol. 4(2). P. 4. DOI: <https://doi.org/10.16997/eslj.89>.
17. Мацелюх В. Спортивний контракт: що закріплює така угода? *Юрист&Закон*. 2016 № 26 (372). URL: <https://artius.ua/novini/statti/sportivniy-kontrakt-umovy.html>.
18. Багдашкіна С. Контракт зі спортсменом ≠ трудовий договір? *Юридична газета*. 2018. № 36. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sportivne-pravo/kontrakt-zi-sportsmenom--trudoviy-dogovir.html>.
19. Писарева М.В. Правове регулювання трудової діяльності спортсменів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Луганськ, 2014. 210 с.
20. Ткалич М.О. Теоретичні та практичні аспекти контрахтування в професійному спорті. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1. С. 46–50.
21. Нерода Н.В. Організаційні та правові заходи європейського професійного спорту: дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: спец. 24.00.01. Львів, 2018. 240 с.
22. Величко Л. Компаративістське дослідження поширення сфери дії трудового права на правове регулювання праці професійних спортсменів *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. № 1. С. 264–270.
23. Попичев М.І., Шаповалова О.А., Маслов В.М. Проблемні питання правового регулювання професійного спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2014. Вип. 118(1). С. 282–285.
24. Oliveira L. Lex sportiva as the contractual governing law *The International Sports Law Journal*. 2017. Volю 17. P. 101–116. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-017-0116-5>.
25. Регламент Федерації футболу України зі статусу і трансферу футболістів. 2016. URL: <https://uaf.ua/files/biblioteka/Регламент%20ФФУ%20зі%20статусу%202016.pdf>.
26. Полянський А.О. Правові гарантії реалізації та захисту прав спортсменів України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. : Право*. 2011. Вип. 17. С. 75–81.
27. Champion W. Possible Conflicts of Interest with Agents Who Represent Both Player and Coach. 2016. . URL: <https://sportslitigationalert.com/possible-conflicts-of-interest-with-agents-who-represent-both-player-and-coach/>.
28. Fraley Robert E., Harwell F. Russell. Ethics and the Sports Lawyer: A Comprehensive Approach. *Journal of Legal Professio*, 1988.

- № 9. URL: https://www.law.ua.edu/pubs/jlp_files/issues_files/vol13/vol13art01.pdf.
29. Garbarino Robert P. So You Want to Be a Sports Lawyer, or Is It a Player Agent, Player Representative, Sports Agent, Contract Advisor, Family Advisor or Contract Representative. *Jeffrey S. Moorad Sports Law Journal*. 1994. № 12. URL: <https://digitalcommons.law.villanova.edu/mslj/vol1/iss1/3>.
30. Sports and the Law: Representing the Professional Athlete. Course Catalog in Harvard University. 2022. URL: <https://hls.harvard.edu/courses/sports-and-the-law-representing-the-professional-athlete/>
31. Спортивне право: навчальна дисципліна. Юридичний факультет Львівський національний університет ім. Івана Франка. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/sportyvne-pravo>.
32. Вирішення трудових спорів: навчальна дисципліна. Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <https://law.knu.ua/index.php/ua/vilnyy-vybir-dystsyplin>.